१. जाग्रतावस्था → अस्याम् अवस्थायां संसारस्य ज्ञानं भवति। ...
विश्व नाम्ना जानीमः। इयमेव प्रथमावस्था।

२. स्वप्नावस्था → यदा वयं स्वप्ने ~~भवाम~~ भवामः तदा मनसः एव ~~अ~~
अनुभवो भवति तदा 'तेजस्' इति वदामः। इदं द्वितीयावस्था।

३. ~~सुप्त~~ सुषुप्तावस्था → यदा वयं अस्यामवस्थायां भवामः तदा किमपि
ज्ञानं न भवति केवलं प्रगाढ निद्रायां भवामः। तदा
'प्राज्ञः' इति वदामः। इयमेव अस्माकं तृतीयावस्था भवति परन्तु त्रिषु
अवस्थासु ~~त्रिषु~~ त्रिषु आत्मनः स्वरूपम् एकएव भवति।

159. सांख्यदर्शनानुसारं मनुष्याणां परमं लक्ष्यं किम् अस्ति? ✓

उ. आधिभौतिकं, आधिदैविकं तथा च आध्यात्मिकं इति ~~दुःखत्रयाणां~~
दुःखत्रयेभ्यः एकान्तिकात्यान्तिक निवृत्तिः' परमं लक्ष्यं वर्तते।

160. सांख्यदर्शनं ~~किदृक्~~ दर्शनमस्ति? (आस्तिकं उत नास्तिकम्) ✓

उ. ~~आ~~आस्तिक दर्शनम्।

161. "सांख्य" पदेऽस्मिन् मूलधातुः किम् अस्ति? ✓

उ. 'चक्षिङ्'

162. 'सांख्य' पदस्य दार्शनिकाभिप्रायं किम् अस्ति? ✓

उ. 'सम्यक् ख्यानं' सांख्यमिति अर्थात् सम्यक्रूपेण विचार-विमर्शः।

163. "सत्वरजस्तमसां साम्यावस्था प्रकृतिः" इति परिभाषायाः सम्बन्धः
केन ग्रन्थेन अस्ति? ✓

उ. सांख्यसूत्रेण।

Scanned with CamScanner

164. 'राग-विरागयोर्योगः सृष्टिः" पङ्क्तौ "रागः" पदस्य अभिप्रायमस्ति।
उ. त्रिगुणात्मिका प्रकृतिः।

165. आयुर्वेदस्य कस्मिन् ग्रन्थे 'सांख्यसिद्धान्तः' वर्णितोऽस्ति?
उ. 'सुश्रुतसंहितायां'

166. पौराणिकमतानुसारं कपिलमुनिः कस्य अवतारः ~~अस्ति~~ आसीत्?
उ. अग्नेः।

167. श्रीमद्भगवतमहापुराणानुसारेण कपिलमुनिः कस्य अवतारः आसीत्?
उ. विष्णोः।

168. 'सांख्यकारिका' ग्रन्थस्य अपरं नाम किमस्ति? ✓
उ. 'सांख्यसप्ततिः'

169. परिणामवादः सत्कार्यवादस्य कस्य सिद्धान्तौ स्तः? ✓
उ. 'सांख्याचार्यः कपिलमुनेः।'

170. सांख्यकारिकायां कति कारिकाः सन्ति?
उ. 'सप्ततिः'

171. सांख्यदर्शनानुसारं तत्वानां संख्या कति? ✓
उ. पञ्चविंशतिः (२५)

172. सांख्यदर्शने अव्यक्तः किम्? ✓
उ. प्रकृतिः

173. सांख्यकारिकायाः प्रथमाकारिकायां कति दुःखानि वर्णितानि? ✓
उ. त्रीणि।

174. सांख्यदर्शने पुरुषः अस्ति? ✓
उ. न प्रकृतिर्न विकृतिः पुरुषः

175. कैवल्यप्राप्तिः पर्यन्तं तटस्थ भावेन कः पश्यति? ✓
उ. पुरुषः

176. मनुष्यः कस्य संयोगेन दुःखी उदासीनं च भवति? ✓
उ. प्रकृत्यासंयोगेन

२०१. सांख्यदर्शनस्य पञ्चविंशति तत्वानां ~~कथं~~ विभाजनं कथं कृतम्? ✓ (1)

उ.

प्रकृतिः = कारणम्
विकृतिः = कार्यम्

पञ्चविंशतितत्वानि (२५)

- अविकृतिः → मूलप्रकृतिः (१)
- प्रकृति-विकृतिः → महदादि (८)
- विकारः (विकृतिः) → षोडशकगणः (१६) (पञ्चमहाभूत दसइन्द्रियाँ व मन)
- न प्रकृतिः न विकृतिः → पुरुषः (१)

मूलप्रकृतिरविकृतिर्महदाद्याः प्रकृतिविकृतयः सप्त।
षोडशकस्तु विकारो न प्रकृतिर्न विकृतिः पुरुषः॥ (सांख्यकारिका-३)

भावार्थः- सांख्यदर्शनस्य पञ्चविंशतितत्वानां चतुर्धा वर्गीकरणं कृतम् अस्ति। तत्रैका मूलप्रकृतिः प्रधानरूपा (प्रकृतिः), द्वितीयश्च प्रकृतिविकृतिरूपः महदादि (महत्, अहङ्कार, पञ्चतन्मात्राणि), तृतीयश्च विकृतिरूपः (पञ्चमहाभूत + एकादशेन्द्रियाणि) चतुर्थश्च न प्रकृतिर्न विकृतिरूपः पुरुषः इति।

२०२. सांख्यदर्शनानुसारं 'मूलकारणं' (मूलप्रकृतिः) नाम किम्? व्याख्यायताम्।

उ. मूलकारणं नाम यतः कार्यं तु जायते परन्तु स्वयं कस्मादपि कार्यं न भवति अर्थात् प्रकृतिरूपेण तिष्ठति। सांख्यदर्शनस्य प्रकृत्या महदादीनाम् उत्पत्तिः तु भवति परन्तु स्वयं कस्मादपि नोत्पद्यते। अतः प्रकृतिः कारणरूपेण विद्यते।

२०३. सांख्यदर्शनानुसारं "कार्यकारणं" (कारण-कार्य) (प्रकृतिः-विकृतिः) नाम किम्? स्पष्टयत। ✓

उ. सांख्यदर्शनस्य सप्त तत्वानि कार्यकारणरूपेण तिष्ठन्ति अर्थात् यदा इमानि तत्वानि प्रकृत्या जायन्ते ~~परन्तु~~ तदा विकृतिः (कार्यं) भवति परन्तु एतेभ्यः तत्वेभ्यः अन्यानि तत्वानि अपि जायन्ते अतः ~~अयम्~~ कारणम् अपि भवति।

२०४. सांख्यदर्शनानुसारं विकृतिः (कार्यं) नाम किम्? व्याख्यायताम्।

उ. यः तत्वः स्वयं कस्मादपि उत्पन्नं तु भवति परन्तु स्वयं कमपि

Scanned with CamScanner

(2)

नोत्पादयति। सः कार्यं तत् कार्यम् इति उच्यते। यथा - षोडशकः गणः (पञ्चमहाभूत + एकादशेन्द्रियाणि) स्वयं तु प्रकृतिविकृतिभ्यः अर्थात् अहङ्कारेभ्यः उत्पद्यते परञ्च एतस्मात् गणात् कोऽपि उत्पन्नं न भवति।

२०५. सांख्यदर्शनानुसारं 'न प्रकृतिर्न विकृतिः' (न कारण न कार्य) नाम किम्?

उ. 'न प्रकृतिर्न विकृतिः' पुरुषः भवति। अर्थात् पुरुषः एव कार्य-कारणरूप-धर्मेण रहितोऽस्ति। सनातन चैतन्यरूपम् अस्ति।

13

177. सांख्यमतानुसारं संसारे बन्धमोक्षयोः कारणं किम् ? ✓

उ. प्रकृतिः

178. योगदर्शने कति तत्वानि सन्ति ? ✓

उ. षड्विंशतिः (26)

179. सांख्यदर्शनस्य वर्णनं कस्मिन् उपनिषदि प्राप्यते ?

उ. श्वेताश्वतरोपनिषदि।

180. त्रिगुणात्मिका का अस्ति ? नाम वर्णश्च लिखत। ✓

उ. त्रिगुणात्मिका प्रकृतिः अस्ति। गुणत्रयमास्ति यत्

1. सत्वः - श्वेत वर्णः (सफेद) 2. रजः - रक्तवर्णः (लाल)

3. तमः - कृष्णवर्णः (काला)।

181. सांख्यदर्शने वर्णितानि पञ्चविंशतिः तत्वानि स्पष्टयत। ✓

उ. प्रकृतिः, बुद्धि (महत्), अहंकारः, मनः, पञ्चज्ञानेन्द्रियाणि, पञ्चकर्मेन्द्रियाणि पञ्चतन्मात्राणि, पञ्चमहाभूतानि पुरुषश्च।

182. पञ्चतन्मात्राणि कानि ? ✓

उ. शब्दः, स्पर्शं, रूपं, रसं गन्धश्च।

8. पुरुषस्य लक्षणं किम्?
उ. विवेक भावः
189. किं नाम प्रकृतिः?
उ. त्रिगुणात्मिका प्रकृतिः।
190. पञ्चमहाभूताः केभ्यः जायन्ते?
उ. पञ्चतन्मात्रेभ्यः

Scanned with CamScanner